

Михальченко Г.Г.

УДК 314.5(447)

ВПЛИВ ЕКОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ВІДТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТОК НАСЕЛЕННЯ

Постановка проблеми. Погіршення стану довкілля та посилення кризових явищ (соціально-економічні негаразди, бідність населення, незадовільне функціонування системи охорони здоров'я, неефективність системи соціального захисту) на державному та регіональному та локальному рівнях загострили проблему відтворення та розвитку населення України. Серед найважливіших цілей розвитку тисячоліття ООН передбачено забезпечення екологічної стійкості як для всесвіту, так і окремих країн. Для цього необхідне вирішення головних проблем: зниження негативної дії людини на навколишнє середовище і нерациональне використання природних ресурсів та поліпшення екологічних умов для розвитку людини, зменшення екологічних ризиків для її безпеки, здоров'я та покращання якості життя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми визначення впливу екологічних чинників на відтворення та розвиток населення України в більшості досліджень вітчизняних науковців розглядаються опосередковано. Екологічні чинники характеризуються ними як складові якості життя та стану здоров'я населення. Разом з тим, оцінка стану природного довкілля, забезпеченості якісною питною водою та харчуванням, визначення напрямів їх покращання є необхідною умовою зміни демографічної ситуації в країні та активізації розвитку її населення.

Мета статті. Враховуючи суттєвий вплив екологічних чинників на відтворення та розвиток населення України, проаналізувати стан екологічної ситуації щодо екологічної стійкості регіонів, забезпеченості питною водою та якісним харчуванням. Визначити заходи забезпечення екологічної стійкості та безпеки, покращання здоров'я, стабілізації і поступового поліпшення стану навколишнього природного середовища, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, як одного з чинників покращання якості і продовження життя населення, його відтворення та розвиток.

Виклад основного матеріалу. На процес відтворення населення переважно впливають чотири групи чинників:

- рівень життя, визначений сукупністю параметрів умов праці й побуту людей, рівня їх доходів та життєвої забезпеченості, якості житлових умов, організацією сфери обслуговування, забезпеченістю якісними продуктами харчування, одягом, взуттям, організацією відпочинку [9, 12];
- стан природного довкілля, що характеризується параметрами, які погіршують умови життєдіяльності людини (наприклад, збереження озонного шару, якість повітря в урбанізованих ареалах та ін.) [1];
- якість охорони здоров'я, яка характеризується сукупністю індикаторів, що визначають зусилля відповідних структур щодо попередження захворювань та запровадження сучасних методик лікування;
- санітарна культура населення щодо попередження виникнення інфекційних захворювань та отруєнь.

Розглянемо в нашому дослідженні саме екологічні чинники, що впливають на відтворення та розвиток населення, бо саме здоров'я та добробут людини значною мірою залежить від середовища, в якому вона живе – чистоти повітря, води та землі. Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (право на екологічну безпеку) тісно пов'язане з правом на життя й охорону здоров'я. Загальний рівень забруднення навколишнього середовища в деяких регіонах залишається дуже високим і становить серйозну загрозу для здоров'я людей.

Показниками прогресу в досягненні цілей розвитку тисячоліття ООН забезпечення екологічної стійкості є: процент територій покритих лісами; процент територій, що охороняються, для підтримки біорозмаїття наземного середовища; енергоспоживання на 1 долар ВВП; викиди двоокису вуглецю (на душу населення); споживання озоноруйнівних речовин (тон); доля населення, що користується твердим допливом; доля населення, що має постійний доступ до джерел якісної питної води в містах та селах; доля міського населення, що має доступ до каналізації; доля домогосподарств, що володіє нерухомістю (приватна власність або оренда).

Підписуючи Декларацію тисячоліття на Саміті ООН у вересні 2000 року, Україна взяла на себе зобов'язання досягти Цілей Тисячоліття в галузі розвитку в період до 2015 року та адаптувала їх відповідно власних потреб та можливостей. Зокрема щодо забезпечення сталого розвитку довкілля передбачалося [11]:

- збільшити до 2015 року частку населення, що має доступ до централізованого водопостачання, зокрема до 90% міського населення та до 30% сільського населення;
- стабілізувати до 2020 року викиди парникових газів на рівні нижчому на 20% за рівень 1990 року;
- стабілізувати до 2015 року забруднення водних об'єктів. Стабілізувати на рівні 8500 млн. куб. м./ рік обсяг скидів стічних вод у поверхневі водні об'єкти.
- збільшити до 2015 року лісистість території України до 16,1% та площу природоохоронних територій та розширити мережу природних заповідників, біосферних заповідників та національних природних парків до 3,5% від загальної площі території України і до 9,0% – загальну площу територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Для забезпечення екологічної стійкості країни необхідне вирішення наступних завдань [13]:

- включити принципи стійкого розвитку в державні стратегічні програми щодо запобігання втрат природних ресурсів, покращання стану довкілля;
- забезпечити населення чистою питною водою;
- забезпечити поліпшення якості життя населення.

Ці завдання залежать від стану розвитку економіки країни. Вони мають еколого-економічний характер, пов'язані з рівнем антропогенного навантаження на довкілля, сукупністю екологічних проблем та можливостями їх розв'язання. На жаль, усупереч європейським вимогам, навіть Загальнодержавна Програма економічних реформ на 2010-2014 рр. не містить екологічної складової [7]. Водночас, у ній задекларовані наміри забезпечити впровадження європейського принципу «хто більше забруднює, той більше платить». Запровадити механізм екологічного оподаткування передбачалося до кінця 2012 р., а нової системи платежів за видобуток корисних копалин – до кінця 2014 р. На сьогодні діяльність підприємств України загострюють ситуацію щодо рівня екологічної безпеки в регіонах. Забруднення атмосферного повітря за ступенем хімічної небезпеки для людини посідає перше місце і залишається однією з найгостріших екологічних проблем. Це зумовлено в першу чергу тим, що забруднюючі речовини з атмосферного повітря мають найбільше поширення та випадають у різні середовища. В період 2001-2007 років зростання обсягів виробництва в основних галузях промисловості зумовило стійку тенденцію до збільшення обсягів шкідливих викидів в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення, зокрема з 4,05 млн т у 2001 р. до 4,81 млн т у 2007 р., або на 0,76 млн т (на 18,7%). Разом з тим, починаючи з 2008 року в умовах фінансово-економічної кризи спостерігалось зниження промислового виробництва і, як наслідок, зменшення викидів в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення, викиди забруднюючих речовин скоротились більш ніж на 0,288 млн т, або на 6% у порівнянні з 2007 р.

За даними Держкомстату у 2009 р. збереглася тенденція до зниження викидів в атмосферне повітря від стаціонарних джерел, а вже у 2010 році їх кількість знову зросла (Табл.1) [10].

Таблиця 1. Викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення за регіонами.

Регіон	у розрахунку на км ² , т					у розрахунку на одну особу, кг				
	2006	2007	2008	2009	2010	2006	2007	2008	2009	2010
Україна	11,6	12,2	11,9	10,7	11,1	150,2	158,7	155,9	139,9	145,6
Автономна Республіка Крим	4,7	5,7	5,9	5,3	5,4	62,2	75,2	78,8	69,9	72,0
Вінницька	8,0	8,9	8,2	7,3	7,0	125,0	141,0	130,9	117,6	112,5
Волинська	2,8	3,3	3,2	2,8	2,8	54,7	64,0	61,2	55,1	55,2
Дніпропетровська	39,9	41,5	36,5	31,0	35,8	370,8	388,4	344,0	294,0	340,9
Донецька	71,5	70,6	66,7	57,1	60,0	411,9	410,4	391,0	337,5	357,3
Житомирська	2,5	2,8	2,7	2,8	2,9	57,3	63,8	61,9	65,2	68,2
Закарпатська	5,5	6,9	7,1	6,8	6,8	56,8	70,9	73,5	70,4	69,9
Запорізька	13,9	12,8	12,2	10,3	12,0	204,3	188,9	181,5	154,4	180,5
Івано-Франківська	22,9	23,4	21,5	19,6	16,2	229,5	235,0	215,9	196,8	162,9
Київська	7,2	8,9	10,3	9,5	9,6	114,9	144,1	167,3	154,6	156,4
Кіровоградська	2,5	3,3	3,1	3,1	2,9	58,4	76,7	72,7	74,1	71,2
Луганська	24,0	23,7	24,8	22,2	22,4	267,7	267,0	282,7	255,1	260,4
Львівська	9,5	11,6	12,2	11,6	11,3	80,3	98,7	104,4	99,3	96,7
Миколаївська	2,8	3,5	3,6	3,5	3,4	56,8	71,7	74,7	71,9	70,1
Одеська	4,2	5,7	5,8	5,3	5,4	58,4	79,0	80,3	73,2	75,8
Полтавська	6,6	7,1	7,0	6,4	6,0	123,0	134,2	133,2	121,9	115,6
Рівненська	2,9	3,3	3,1	2,6	2,8	51,2	57,4	53,4	45,9	48,8
Сумська	3,3	3,7	3,7	3,5	3,7	63,8	73,4	73,4	70,8	76,2
Тернопільська	3,9	4,8	4,7	4,4	4,6	48,3	60,0	59,1	56,0	58,8
Харківська	10,3	9,4	9,9	8,5	9,0	114,9	105,8	111,3	95,9	101,9
Херсонська	2,3	2,7	2,9	2,8	2,6	57,6	69,8	76,1	73,3	68,0
Хмельницька	2,8	4,2	4,5	4,0	4,1	42,3	64,5	68,4	60,9	63,0
Черкаська	5,0	5,7	5,9	6,4	6,6	78,9	90,3	94,7	103,0	107,4
Чернівецька	4,0	5,7	5,3	5,3	5,5	36,0	50,7	47,9	47,6	49,3
Чернігівська	2,7	2,8	3,1	2,9	3,0	73,9	79,2	86,9	84,2	87,6
м. Київ	283,9	288,1	344,0	347,4	331,6	83,9	84,5	100,0	100,1	95,0
м. Севастополь	26,4	22,7	22,9	22,7	23,2	62,8	53,8	54,2	53,6	54,9

Викликає занепокоєння і те, що в окремих регіонах ці показники значно перевищили середній рівень по країні. Так, у Дніпропетровській та Донецькій областях обсяги викидів у розрахунку на душу населення в декілька разів більше ніж по країні.

Інтегральна оцінка екологічної ситуації виявила незначні відмінності у екологічному стані більшості регіонів [8]. Порівняння показників за 2010-2011 роки вказує на достатньо виражену стабільність характеристик екологічної ситуації у регіонах. Розміщення регіонів за шкалою значень інтегрального показника майже не змінилося. Помітно відрізняються параметри екологічної ситуації у 3-х групах регіонів: перша – найбільш благополучна і найбільш чисельна включає 17 регіонів. Значення інтегрального індексу у цій групі коливається від 0,829 у Тернопільській до 0,726 у Харківській області. Друга група – відносно благополучна, включає 6 регіонів від Івано-Франківської до Львівської областей, із значенням інтегрального показника від 0,681 до 0,594. Погіршена екологічна ситуація в цій групі обумовлена, насамперед, такими чинниками, як висока питома вага скинутої неочищеної води в загальному її обсязі, відповідно у АР Крим, Одеській області та у м. Севастополі; підвищена кількість важких металів у стічних водах у м. Севастополі, Львівській та Луганській областях; підвищена кількість викидів азоту та сірки у Івано-Франківській та Луганській областях; значна кількість викидів шкідливих речовин від пересувних джерел забруднення в Одеській, Львівській областях та АР Крим.

Вкрай незадовільною залишається екологічна ситуація у великих індустріальних регіонах країни: Запорізькій (0,520), Дніпропетровській (0,496) областях, м. Києві (0,410) та Донецькій (0,275) області, для яких значення інтегрального показника є суттєво нижчим ніж у інших регіонах. За оцінкою показників цього блоку дані регіони значно потерпають від несприятливого екологічного стану.

Донецька область потерпає від усіх видів забруднення: викидів сірки – 27 місце; викидів азоту, забруднення промисловими токсичними відходами у сховищах – 26 місце; викидів шкідливих речовин від пересувних джерел забруднення – 25 місце; кількість важких металів у стічних водах – 24 місце; питома вага скинутої неочищеної води – 23 місце.

На загальному екологічному фоні особливо страждає м. Київ, значно випереджаючи інші регіони за такими параметрами, як викиди азоту (12618,5 кг на 1 км² проти 14,3 кг у Херсонській області), та викидів шкідливих речовин пересувних джерел забруднення (212,6 кг на 1 км² проти 16,6 кг у м. Севастополі). Значних змін у розташуванні окремих регіонів у 2011 році в порівнянні з 2010 роком на шкалі інтегрального показника екологічної ситуації не відбулось. Найбільш помітні відбулися у Кіровоградській області, яка підвищила свій рейтинг на 10 пунктів і перемістилася з 16 місця у 2010 році на 6 місце у 2011. Певне погіршення екологічного стану відбулося у Рівненській та Херсонській областях, рейтинг яких знизився на 7 та 6 пунктів відповідно.

В Україні суттєвою залишається проблема радіоактивного забруднення значної території. Внаслідок викиду радіоактивних матеріалів із зруйнованого 26 квітня 1986 р. четвертого блоку Чорнобильської АЕС забруднено понад 53,5 тис. км² території України. Найбільш забрудненою є територія зони відчуження, з якої в 1986 р. проведено евакуацію населення. Територія цієї зони становить 2044 км². У 1998 р. до території зони відчуження приєднано частину території зони безумовного (обов'язкового) відселення (далі – зона відчуження) і тепер загальна площа зони відчуження становить 2598 км². Залишається гострою проблемою радіоактивне забруднення орних земель та лісів в цілому ряді регіонів.

В Україні триває процес прогресуючого накопичення відходів. Загальний їх обсяг на цей час оцінено в 35 млрд. тонн. Основна маса відходів утворюється на підприємствах вугільної промисловості, гірничо-металургійних, хімічних, машинобудівних, паливно-енергетичних, будівельної індустрії та агропромислового комплексу.

Технологічна недосконалість, велика енерго- та матеріалоємність національної економіки, низький рівень переробки сировини, фізична зношеність виробничих потужностей на багатьох підприємствах України формують умови, що призводять до подальшого забруднення навколишнього природного середовища відходами та іншими забруднюючими речовинами, у тому числі небезпечними і токсичними.

Проблема поводження з побутовими відходами належить до однієї з найскладніших і багатогранних, розв'язання якої потребує постійних системних зусиль. Її нерозв'язання призводить до забруднення підземних і поверхневих вод, атмосферного повітря, погіршення стану земельних ресурсів, зрештою, згубно діє на здоров'я людей. Найбільша кількість таких полігонів у Луганській, Одеській, Херсонській, Харківській, Кіровоградській, Тернопільській, Запорізькій, Вінницькій, Сумській, Закарпатській областях.

Екологічна ситуація ускладнюється через те, що впродовж тривалого часу не вирішуються проблеми у сфері поводження з відходами, перш за все, через великі обсяги їх щорічного утворення, низький рівень їх використання та накопичення [6].

Для досягнення сталого розвитку населення необхідне прогнозувати та прораховувати наслідки екологічних управлінських та господарських рішень як на державному, так і на регіональному рівнях.

Важливим аспектом відтворення та розвитку населення є забезпечення якісною питною водою та якісним харчуванням. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) та Європейської економічної комісії (ЄЕК) ООН, сьогодні 100 млн європейців не мають доступу до чистої питної води, сотні мільйонів європейців проживають в будинках без водопроводу, а у державах Східної Європи води в будинках не мають 16 % населення. У доповіді ООН про стан водних ресурсів у світі (World Water Development Report, далі – WWDR) 2003 р. зазначено, що в найближчі роки настане небувала за масштабами криза водних ресурсів, і в багатьох країнах дефіцит води зросте на душу населення з причин пасивності та безвідповідальності окремих державних керівників [5]. Отже, водні ресурси планети будуть постійно зменшуватись внаслідок зростання населення планети, вирубки лісів, забруднення довкілля та кліматичних змін.

Населення України має, в цілому, достатній рівень доступу до питної води, яка має відповідати національним стандартам якості. Разом з тим, вже у 2008 році більше половини підприємств централізованого водопостачання у містах надавали питну воду, що не відповідає вимогам існуючих державних стандартів. Згідно доповіді ООН про стан водних ресурсів у світі, Україна по якості води займає 95 місце з 122 можливих. Причиною незадовільної якості води є наступні фактори:

- за запасами водних ресурсів Україна відноситься до країн слабо забезпечених водою;
- всі джерела водозаборів в Україні відповідають лише 3 та 4 категоріям якості, тобто характеризуються як «вода забруднена» та «вода брудна»;
- незадовільний стан обладнання централізованого водоочищення та використання застарілих технологій водо підготовки;
- хлорування води приводить до утворення цілого ряду хлороорганічних сполук, що токсикологічно впливають на організм людини;
- термін експлуатації 60-70% водогонів країни вже давно закінчився і вони знаходяться в аварійному стані.

Найбільш забрудненими з точки зору питної води є басейни рік Дніпро та Північний Донець, річки Приазов'я, окремі притоки Дністра, Західного Буга. Найбільш чистими регіонами з точки зору питної води є західні області України (окрім міста Львова): Рівненська, Тернопільська, Івано-Франківська та Волинська. Доволі непогана ситуація вважається у Сумській, Полтавській та Чернігівській областях [2].

До найбільш проблемних відносяться Одеська, Донецька, Харківська, Дніпропетровська, Запорізька, Херсонська та Миколаївська області. У цих регіонах вода характеризується як дуже брудна (6-тий клас). В зв'язку з антропогенним забрудненням (промисловість, побутові стічні води), а також через зношеність очисних споруд, люди у цих регіонах п'ють технічну воду, вміст домішок в якій порою сягає до 80% відхилення від норми, що не може не погіршити стан здоров'я населення. У цих регіонах відповідно 88, 60 і 100 відсотків підприємств, перевірених Державним комітетом України з питань технічного регулювання і споживчої політики, постачали воду зі значним порушенням встановлених норм, часто з наявністю кишкової палички та інших мікроорганізмів. Вода окремих водопостачальних підприємств мала значне перевищення допустимих норм щодо вмісту хімічних речовин: сполук металів, хлоридів, сульфатів, нітритів, фтору.

Невідповідність якості питної води нормативним вимогам є однією з причин поширення в державі багатьох інфекційних (вірусний гепатит А, черевний тиф, ротавірусна інфекція тощо) та неінфекційних (хвороби системи травлення, серцево-судинної, ендокринної системи тощо) хвороб. Зараз, як і в радянські часи, воду контролюють за 28 компонентами. У той час як у США її тестують за більш як сотнею параметрів. Правда, кількість хімічних сполук, які щорічно виготовляються хімічною промисловістю і відповідно потрапляють в річки та навколишнє середовище є в сотні разів більшою.

Залишаються проблемними питання контролю якості води. Наявне на сьогодні лабораторне обладнання не здатне забезпечити вимірювання і контроль всіх необхідних показників. Більш того, за деякими показниками введення норм Державних санітарних норм і правил перенесене Санепідслужбою на більш пізній строк – на 2015 рік. Саме тому цього року у програмі «Питна вода України» передбачене фінансування по розділу «оснащення лабораторій контролю якості питної води і стічних вод сучасним контрольно-аналітичним обладнанням».

Отже, стан водних ресурсів країни на сьогодні без прийняття негайних заходів щодо забезпечення населення чистою питною водою є серйозною загрозою для його здоров'я. З метою забезпечення населення безпечною питною водою Стратегія національної екологічної політики України на період до 2020 року передбачає дотримання до 2020 року санітарно-гігієнічних вимог до якості поверхневих і підземних вод у місцях інтенсивного водокористування шляхом дотримання санітарно-гігієнічних вимог до якості води, що живається для пиття та приготування їжі сільським населенням [3].

Необхідно також зазначити, що якість зворотних (стічних) вод значною мірою не відповідає встановленим нормативам ГДС, у більшості областей спостерігається неякісна робота очисних споруд, а подекуди вони зовсім не працюють. Разом з тим, існує практика необґрунтованого збільшення нормативів ГДС (встановлення тимчасових ГДС), яка дозволяє водокористувачам переводити стічні води з категорії забруднених до нормативно-очищених, не змінюючи при цьому якість технологічних процесів очищення [6].

Наступним напрямом підвищення якості життя, а відповідно і відтворення та розвитку населення є подолання недостатнього і незбалансованого харчування. Як відомо, якісне харчування – основа здоров'я будь якої нації, а її майбутнє закладається у дитячому віку. Загострення проблеми харчування, що призводить до кількісних і якісних втрат популяційного генофонду, безпосередньо пов'язане із неможливістю надати сприятливої динаміки сімейному споживанню. Тривалий період зниження добробуту населення погіршив якість і примітивізував структуру споживання, відсунув харчування населення униз від рівня стандартів, які формують достатню модель споживчої поведінки населення.

На сьогоднішній день існує декілька основних причин, що вимагають від суспільства звернути увагу на виробництво здорової їжі як запоруки збереження здоров'я нації. По-перше, намагання досягти високих прибутків в агропромисловості за рахунок значної хімізації обернулася боротьбою проти землі, якості продукції та здоров'я населення. Другою причиною є неконтрольоване розповсюдження генної модифікації, що загрожує не тільки землі, самобутності рослинного та тваринного світу, але і існуванню людини взагалі. Пояснюється це значною зацікавленістю бізнесових структур у надприбутках, що призводить до збільшення використання хімічних добрив та генної модифікації.

Для подолання цих явищ та розвитку екологічного (органічного) агровиробництва потрібна державна системна підтримка, яка б діяла постійно, а не у вигляді разових бюджетних виплат. Бо в сьогоднішніх умовах, найбільший внесок в розвиток органічного виробництва може забезпечити тільки держава. Так, в Європі та США державні програми розвитку органічного землеробства були введені в дію у середині 90-х років, у Польщі «органічні» господарства отримували субсидії в розрахунок на гектар: ріплі – 108 дол. США, пасовищ – 38 дол., багаторічних насаджень – 150 дол. Держава також частково компенсує вартість проведення сертифікації господарств. Доцільно також розглянути питання створення спеціального фонду підтримки розвитку органічного землеробства. Кошти для якого можна б отримувати від продажу квот на забруднення землі хімікатами за аналогією до Кіотського протоколу [4].

Важливим в забезпеченні екологічно безпечного харчування населення є робота харчопереробної промисловості. Сьогодні підприємства даної галузі в багатьох випадках працюють без дотримання стандартів європейської якості, використовуючи найдешевші штучні барвники та консерванти, що серйозно зашкоджують здоров'ю населення. Сьогодні в Україні набуває розповсюдження вирощування генетично модифікованих сортів сільськогосподарських рослин, таких як соя, кукурудза, буряк тощо, які є основою

кондитерських, молочних, хлібобулочних виробів. Враховуючи останні дослідження щодо залежності рівня онкологічних захворювань та вживання генномодифікованих продуктів, майбутнє здоров'я українців без належного контролю держави викликає велику тривогу.

Всі ці фактори пов'язані з розвитком людського потенціалу і забезпеченням його здоров'я. Ринкові реформи та економічні кризи протягом останніх роки призвели до розбалансування процесів управління і контролю у сфері охорони довкілля, зумовили загострення протистоянь економічних і екологічних інтересів. На жаль, під час вирішення господарських питань превалюють саме економічні інтереси.

Для забезпечення екологічної безпеки, стабілізації і поступового поліпшення стану навколишнього природного середовища, раціонального використання і відтворення природних ресурсів необхідно:

Забезпечити підвищення рівня екологічної безпеки шляхом запровадження комплексного підходу до проведення оцінки ризиків та мінімізації наслідків стихійного лиха; охорона і раціональне використання водних ресурсів;

- підвищення ефективності функціонування державної системи координації діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо охорони довкілля, забезпечення населення чистою питною водою та якісним харчуванням;
- здійснення комплексу природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів, впровадження інтегрованого підходу до розв'язання екологічних проблем;
- налагодити ефективний екологічний контроль з метою управління техногенним навантаженням та раціональним використанням природних ресурсів;
- забезпечити контроль за ввезенням на територію України генетично модифікованих організмів (ГМО) і запобігати їх неконтрольованому поширенню та підготувати законодавчу, нормативну бази щодо повної заборони використання ГМО в Україні;
- реформувати систему державного управління в галузі охорони та раціонального використання вод шляхом впровадження засад інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом;
- здійснити реконструкцію діючих і будівництво нових міських очисних споруд для зниження до 2015 року на 15% рівня забруднення вод насамперед органічними речовинами, сполуками азоту і фосфору, а також зменшення на 20% (до базового) скиду недостатньо очищених стічних вод до 2020 року;
- мобілізувати матеріальні і фінансові ресурси за рахунок коштів підприємств, фондів охорони навколишнього природного середовища та інших джерел;
- активізувати екологічне інформування та освіта населення, залучення громадськості до природоохоронних дій.

Основними напрямками діяльності на регіональному та державному рівні повинні стати охорона атмосферного повітря, раціональне використання земель та мінеральних ресурсів, природних рослинних ресурсів, ресурсів тваринного світу та збереження природо-заповідного фонду; раціональне використання і зберігання відходів виробництва і побутових відходів; моніторинг охорони навколишнього природного середовища. В результаті реалізації даних природоохоронних заходів можливе зниження обсягу скидів в поверхневі водні об'єкти забруднених стічних вод, поліпшення екологічного стану річок, скорочення викидів шкідливих речовин в атмосферу, створення умов для зменшення, знешкодження, утилізації та екологічно безпечного складування відходів, поліпшення ґрунтового покриву земель, збільшення і відтворення лісів та зелених насаджень, подальший розвиток мережі природно-заповідного фонду регіонів країни.

Погіршення екологічної ситуації в Україні вимагає від держави та суспільства розробки державної та регіональних екологічних програм, запроваджувати ефективний механізм її правого забезпечення на національному та регіональних рівнях, що дозволить покращити здоров'я населення як основної складової демографічної ситуації для відтворення та розвитку населення.

Висновки. Для вирішення екологічних проблем з метою покращання відтворення та розвитку населення України необхідно більш раціонально використовувати економічні інструменти покращання стану та охорони навколишнього природного середовища; реформувати інституціональну бази охорони навколишнього природного середовища; реалізувати заходи запобігання забрудненням довкілля, розробити державні та регіональні програми у галузі охорони навколишнього середовища як на державному, так і на регіональному рівнях, системний контроль держави за розумним розв'язанням екологічних та економічних суперечностей, в яких пріоритетним стане здоров'я населення.

Джерела та література:

1. Аніщенко В. О. Сутність та роль економічного механізму управління промисловим підприємством як соціо-еколого-економічною системою в контексті сталого розвитку / В. О. Аніщенко, Л. В. Олійник // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2011. – № 3 (11). – С. 78-85.
2. Екологічна ситуація й стан питної води в Україні : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gorizont-m.com.ua/ua/waterbad/>.
3. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» № 2818-VI від 21 грудня 2010 року : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>.
4. Здоров'я і добробут нації – пріоритет аграрної політики держави : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://2000.net.ua/2000/forum/mnenie/>.

5. Нападівська Л. А. Вода та ліси – це основа стійкого розвитку України / Л. А. Нападівська, А. П. Пашков, І. Ю. Любич // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.15. – С. 93-98.
6. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2009 році. – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2011. – 383 с.
7. Програма економічних реформ на 2010 - 2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» від 2 червня 2010 року : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/programa-ekonomichnih-reform-na-2010-2014>.
8. Регіональний людський розвиток : стат. бюлетень. – К., 2012. – 45 с.
9. Рівень життя населення України / за ред. Л. М. Черенко; НАН України, Ін-т демографії та соц. дослідж. – К. : Консультант, 2006. – 428 с.
10. Соціальні індикатори рівня життя населення : стат. зб. – К. : Держкомстат України, 2011. – 203 с.
11. Україна в 2015 році: Цілі розвитку тисячоліття, адаптовані для України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.undp.org.ua/ua/millennium-development-goals>
12. Фахрутдінова Е. В. Качество жизни населения: теоретический аспект / Е. В. Фахрутдінова // Экономические науки. – 2009. – № 9. – С. 130-134.
13. Человеческое развитие: новое измерение социально-экономического прогресса : учеб. пособие / под ред. проф. В. П. Колесова. – М. : Права человека, 2008. – 636 с.

Павленко І.М., Науменко Ю.В.

УДК 338.43

МЕХАНІЗМИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЗЕРНОВИРОБНИЦТВА

Актуальність проблеми. Ринок зерна є системоутворюючим інтегрованим ринком АПК України, що має значний виробничий та експортний потенціал. За даними Держкомстату посівні площі зернових культур складають 58 % загальнодержавних посівних площ, частка зерна в загальній вартості продукції рослинництва досягає 40 %. Експорт зерна посідає вагоме місце в експорті продукції агропромислового комплексу.

Зерновий ринок включає в себе практично всі елементи ринкових відносин, ефективність його функціонування впливає на рівень розвитку продовольчих ринків країни. Мультиплікативний ефект від розвитку зернового ринку дає можливість підвищити ефективність функціонування агропромислового комплексу в цілому, оскільки стабільне виробництво зерна є важливою складовою формування доходної частини бюджету в результаті надходження податків від його переробки та реалізації, використання як сировини у харчовій та переробній промисловості.

Аналіз останніх наукових досліджень. Питання, пов'язані з дослідженням різних аспектів конкурентоспроможності українського зерна, знайшли відображення в багатьох наукових працях. Однак вони висвітлюються, як правило, в контексті аналізу зовнішньоторговельної діяльності суб'єктів зернового ринку, що не дає змогу систематизувати все різноманіття критеріїв конкурентоспроможності зернових культур та визначити міру і потенційні можливості їх реалізації. Ця обставина обумовила необхідність комплексного дослідження параметрів конкурентоспроможності українського зерна та можливостей їх реалізації на регіональному, державному та світовому ринках.

Постановка завдання. Дослідження параметрів конкурентоспроможності вітчизняного зерновиробництва та створення дієвого механізму її підвищення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конкурентоспроможність будь-якого товару визначається більш високим порівняно до товарів-конкурентів співвідношенням сукупності якісних і вартісних характеристик при їхній відповідності вимогам ринку, що забезпечує максимальне задоволення потреб і створює перевагу товару на конкурентному ринку [1]. Конкурентні переваги такого товару, як зерно, можна охарактеризувати рівнем переваги низки параметрів: економічних, консументних, нормативних, екологічних та маркетингових.

Проведений порівняльний аналіз параметрів конкурентоспроможності зернових культур із України та інших провідних зернових держав (зокрема, США, Канади, ЄС) показав, що головними у забезпеченні конкурентоспроможності вітчизняної аграрної продукції на світовому ринку є економічні критерії (зокрема, низькі експортні ціни) [2]. Водночас консументні та нормативні параметри реалізуються частково, тоді як екологічні та маркетингові критерії майже не використовуються експортерами у формуванні конкурентних переваг українського зерна на світовому ринку, що знижує ефективність, гнучкість та стабільність їх зовнішньоекономічної діяльності в довгостроковій перспективі.

За рівнем витрат на виробництво зернових культур за сприятливих погодних умов Україна має значні конкурентні переваги на світовому ринку [3]. Серед головних причин невисокої собівартості українських зернових слід назвати низький рівень оплати праці аграріїв порівняно з розвиненими країнами, мінімальні витрати на внесення добрив, практично повну відсутність інвестицій на відновлення родючості ґрунтів, занижений розмір орендної плати за землю тощо.

Низький рівень виробничих витрат, з одного боку, дозволяє експортерам продавати українське зерно за цінами, нижчими світових, з іншого, знижує можливості розширеного відтворення в аграрному секторі внутрішнього ринку [4].